

GRAIUL DIN ȚARA OĂȘULUI ÎN PERSPECTIVĂ INFORMATICĂ

DORIN URIȚESCU

York University, Glendon College, Toronto

Acum câțiva ani am propus, pe baza datelor *Atlasului lingvistic al Crișanei*, ca graiul din Țara Oașului să fie considerat o unitate dialectală independentă, bine caracterizată, care numai în privința câtorva trăsături face tranziția între subdialectul crișean și cel maramureșean (Uritescu 1983, 1984a: 390 și urm., în special 397). Îl citam atunci și pe Ion Coteanu, care în manualul său considera că graiul din Oaș, ca unitate subordonată dialectului crișean, este un exemplu de arie dialectală nu numai bine diferențiată de celelalte graiuri crișene, ci și „cu vădite tendințe de diferențiere” (Coteanu 1961: 106).

Argumentele mele se bazuau pe analiza tradițională a unor fenomene lingvistice care distingeau graiul din Țara Oașului de subdialectul crișean și de cel maramureșean. Principalele fapte de limbă erau extrase din materialul *Atlasului lingvistic al Crișanei*, aflat pe atunci în curs de redactare.

Nu voi reveni aici la aceste argumente și nici nu voi adăuga alte fapte lingvistice în sprijinul propunerii citate mai sus.

Voi încerca, în schimb, să pun în evidență statutul graiului oșean din perspectiva unui alt tip de cercetare. Este vorba de analiza structurii dialectale a subdialectului crișean pe baze informatice și statistice.

Cum am spus în alte studii (vezi între altele Embleton, Uritescu, Wheeler 2008 și 2010), datele primelor două volume ale *NALR-Crișana* au fost digitalizate și sunt la dispoziția cercetătorilor la adresa <http://pi.library.yorku.ca/dspace/handle/10315/2803>. Aceste date au fost analizate cu ajutorul metodei statistice de gradare multidimensională (engl. „multidimensional scaling”, fr. „graduation multidimensionnelle”).

Metoda statistică menționată poate fi utilizată pentru prezentarea distanței abstracte care separă un ansamblu de puncte (vezi Wheeler 2005). Pe scurt, două puncte separate de o anumită distanță pot fi reprezentate exact pe o linie dreaptă. Pentru a plasa un al treilea punct la o anumită distanță de cele două, avem în general nevoie de un plan (un spațiu în două dimensiuni); un al patrulea punct cere încă o altă dimensiune (un spațiu cu trei dimensiuni) etc. Prin urmare, $n+1$ puncte pot fi plasate la o distanță arbitrară unul de altul într-un spațiu de n dimensiuni. Metoda de analiză prin gradare multidimensională permite reprezentarea spațiului de n dimensiuni ca un spațiu în două (sau mai multe) dimensiuni, astfel încât să se poată vizualiza spațiul care consistă într-un număr mai mare de dimensiuni.

În Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, este reprezentată distanța lingvistică dintre cele 120 de puncte de anchetă din Atlasul Crișanei. Această distanță este definită în funcție de o distincție simplă între 0 (= identitate) și 1 (= diferență) în hărțile lingvistice selectate de cercetător. Distanța lingvistică reprezintă deci suma ocurențelor de 0 și 1 care apar în hărțile analizate.¹

În cazul analizelor prezentate în articolul citat și reproduse aici, reprezentarea pe hartă trimite la trei dimensiuni. Spațiul în care se găsesc cele 120 de puncte (fiecare fiind la o anumită distanță de toate celelalte) este reprezentat ca un spațiu în trei dimensiuni pe care noi îl privim apoi (vezi planșele prezentate mai jos) din față (harta din stânga, sus), de sus (harta din sânga, jos) și dintr-o parte (harta din dreapta, sus).

Harta din colțul din dreapta, jos, trimite la poziția geografică a graiurilor și la gruparea lor.

Am grupat punctele ținând seama atât de analizele tradiționale, cât și de situația lor geopolitică și de experiența noastră de anchetator și de analist al datelor lingvistice înregistrate, grupurile fiind identificate cu ajutorul culorilor. Ținând seama de cercetările de tip tradițional, putem identifica următoarele grupuri: graiurile din sud-estul Crișanei (considerate graiuri de tranziție între Crișana și Banat), graiurile din Bihor, cu multe particularități, graiurile de pe Valea Someșului, graiurile din Țara Moșilor (care însă nu sunt incluse în Atlasul Crișanei) și graiul din Țara Oașului (vezi Uritescu 1984a, b). În hărțile din Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, reproduse aici, am detaliat această structură. Am inclus mai întâi graiurile din vestul Crișanei într-un grup distinct. Am distins apoi, în grupul graiurilor de pe Valea Someșului, nord-estul Crișanei și graiurile din Sălaj. În sfârșit, în sudul Crișanei, am distins un grup de graiuri în partea de sud-vest (vezi Embleton, Uritescu, Wheeler 2008) iar în graiul din Țara Oașului am luat în considerare două grupuri: centrul („Oaș-centre”) și nordul („Oaș-nord”).

La data conferinței ținute în 2007 la Academia Română, metoda de analiză prin gradare multidimensională era aplicată numai la hărțile mari, analitice, din primele două volume ale *NALR-Crișana* (Embleton, Uritescu, Wheeler 2008). După această dată însă, am digitalizat și hărțile interpretative (care iau în considerație numai variația și trăsăturile individualizatoare ale ariilor dialectale) din primele două volume și am aplicat analiza statistică și la aceste date (Embleton, Uritescu, Wheeler 2010).²

---

¹ În datele brute (hărțile analitice), diferența și identitatea sunt stabilite automat de calculator în funcție de codurile corespunzătoare semnelor de transcriere fonetică și se referă la prima formă înregistrată în răspunsurile la întrebări: este vorba în general de singularul substantivelor și adjectivelor și de o singură formă verbală – prima sau a treia persoană singular; când s-au înregistrat mai multe variante, analiza noastră nu ia în considerare decât prima formă, chiar dacă informatorul s-a corectat după aceea. Pentru datele interpretative (vezi mai jos), identitatea și diferența sunt stabilite de cercetător în hărțile interpretative: în acest caz, calculatorul nu face decât să calculeze suma identităților și diferențelor pe baza căreia analiza prin gradare multidimensională stabilește distanța lingvistică.

² Datele volumului III al *NALR-Crișana* (Uritescu (coord.) et al. 2011) au fost digitalizate și vor fi analizate statistic într-o nouă ediție a lucrării *RODA*.

Cum ne așteptam, comparația dintre cele două tipuri de date este foarte instructivă și pentru statutul graiului din Țara Oașului.

Voi reproduce aici hărțile publicate în Embleton, Uritescu, Wheeler 2010 și voi încerca să comentez rezultatele din această perspectivă.

Analiza statistică a datelor brute demonstrează faptul că graiul din Țara Oașului este bine integrat în subdialectul crișean (vezi planșa 1). În această analiză³ s-a luat în considerare prima formă din răspunsurile la întrebările din chestionar înregistrate în cele 403 hărți analitice din primele două volume ale *NALR-Crișana* (v. și Embleton, Uritescu, Wheeler 2008).

Această integrare se datorează, fără îndoială, atât trăsăturilor comune, cât și întretăierii ariilor referitoare la diverse nivele de limbă: fonetic, morfologic, lexical (vezi mai jos). Notăm însă că acest aspect nu este ilustrativ pentru relația Graiului din Țara Oașului cu alte arii dialectale (de pildă cu Maramureșul), căci acestea nu pot fi integrate în același tip de analiză. Pentru aceasta ar fi necesară digitalizarea datelor tuturor atlaselor regionale și analiza lor prin aplicarea metodei statistice propuse în *RODA*.⁴

Cu totul alta este situația graiului din Țara Oașului din perspectiva hărților interpretative.

Constatăm în primul rând că Oașul este distinct la toate nivelele lingvistice, cu excepția nivelului morfologic (planșa 8).

Am putea deci conchide că Oașul face parte din unitatea geolingvistică a Crișanei în ceea ce privește baza comună și unele suprapuneri de arii (precum cea morfologică). Dar, în cadrul acestei unități, graiul din Țara Oașului este aria cea mai bine caracterizată. Această arie este bine delimitată chiar și în ceea ce privește schimbările fonetice neregulate și variația morfofonologică, fapt remarcabil, căci, așa cum am notat în Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, aceste nivele nu par să participe la delimitarea ariilor dialectale. În lucrarea citată, această situație este pusă în relație cu una dintre descoperirile sociolingvisticii moderne, variația la nivelul transformărilor fonetice neregulate fiind comparată cu inovațiile neadoptate de locutorii aflați în centrul grupurilor sociolingvistice. Într-adevăr, precum aceste din urmă inovații, transformările fonetice neregulate par să circule între unitățile delimitate la alte nivele lingvistice, având mai puține șanse să se transforme în mărci geolingvistice. În cazul variației morfofonologice, avem de-a face cu posibilitatea suprapunerii a două nivele, corespunzătoare celor două tipuri de condiționare: cel fonologic și cel morfologic.

Primul aspect (integrarea în aria Crișanei) este însă relativ, căci nu dispunem de date din celelalte arii care să poată fi supuse aceluiași tip de analiză statistică.

Al doilea aspect ne arată însă clar că avem de-a face cu aria cea mai bine individualizată din subdialectul crișean, alături de aria de tranziție din sud-est, dar chiar

³ Pentru planșele în culori, vezi *RODA*.

⁴ Deocamdată, tipul acesta de digitalizare este aplicat numai la atlasul graiurilor dintre Morava, Dunăre și Timoc, elaborat la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

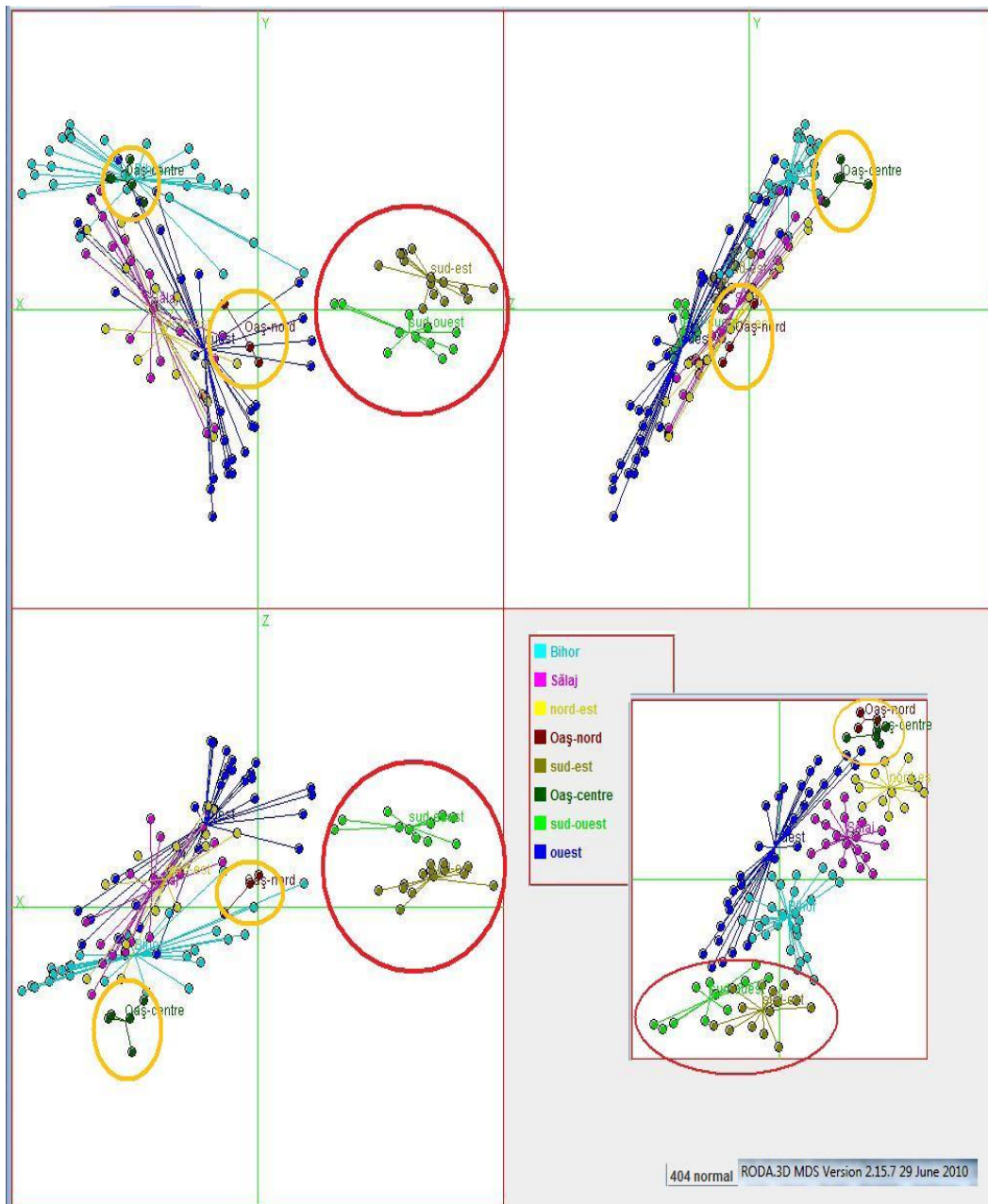
mai bine individualizată decât aceasta (vezi, de pildă, nivelul lexical – planșa 3 –, schimbările fonetice neregulate – planșa 6 – și variația morfofonologică – planșa 7).

Pentru a stabili însă relația lingvistică dintre Țara Oașului și alte arii, precum Maramureșul și Transilvania, ar trebui să avem posibilitatea de a analiza cu aceeași metodă și graiurile din aceste arii.

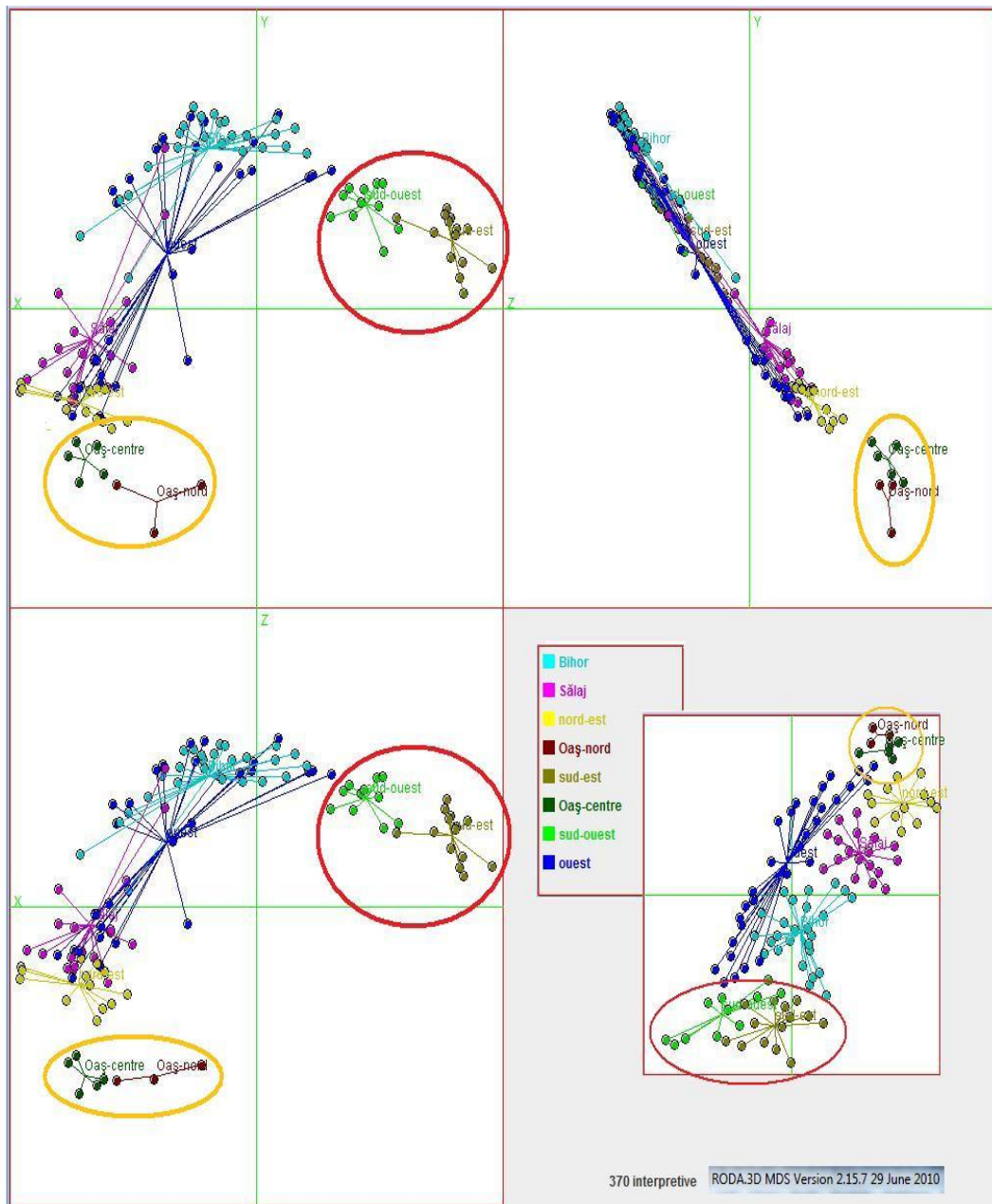
Aș sfârși deci aceste considerații prin a recomanda digitalizarea datelor tuturor atlaselor lingvistice românești, ceea ce ar permite analize lingvistice mult mai complexe, care să profite de noile posibilități oferite de tehnologia modernă.

BIBLIOGRAFIE

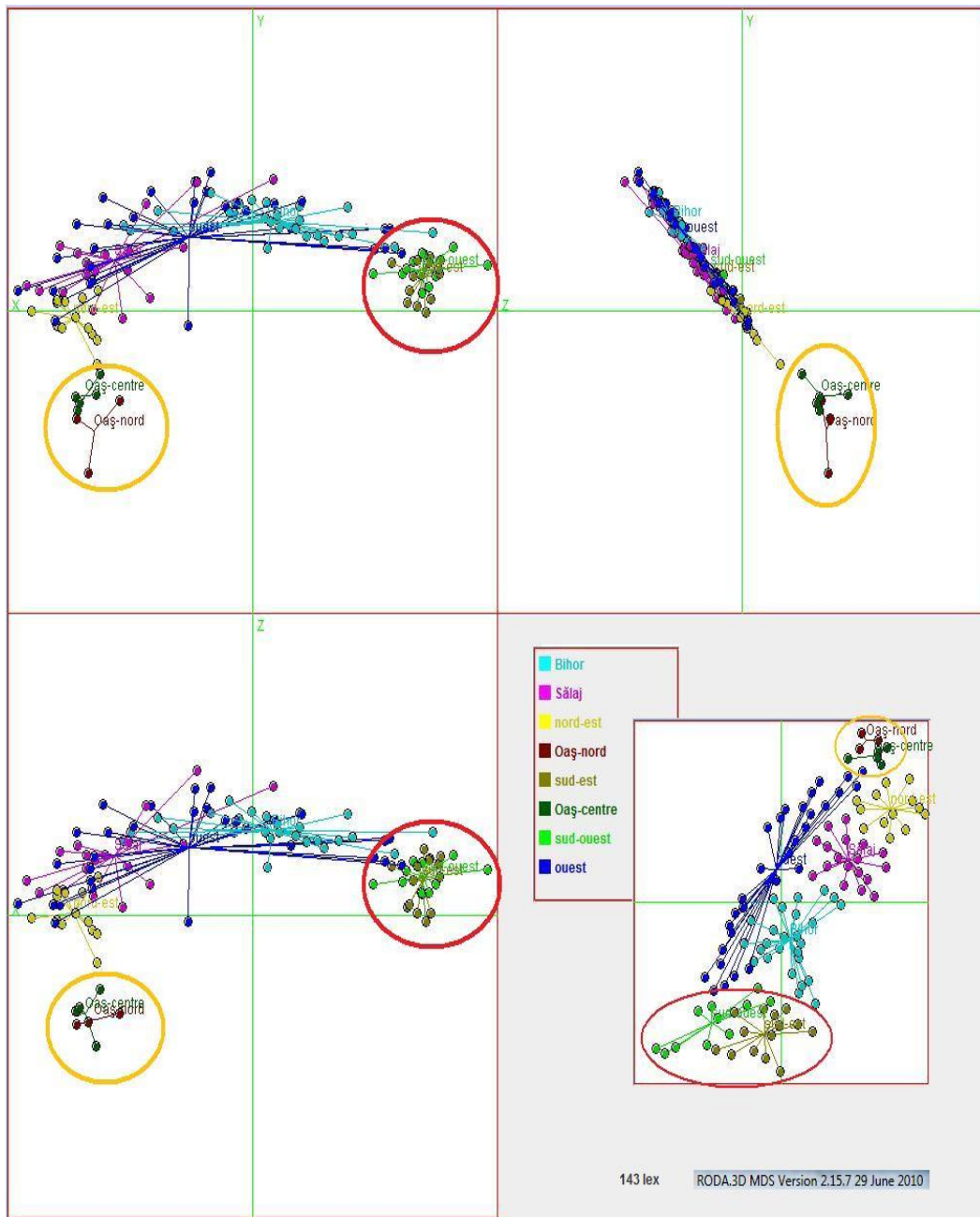
- Coteanu, Ion, 1961, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică.
- Embleton, Sheila, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2008, *Digitalized Dialect Studies: North-Western Romanian*, București, Editura Academiei Române (Conferințele Academiei Române, Ciclu LIMBA ROMÂNĂ ȘI RELAȚIILE EI CU ISTORIA ȘI CULTURA ROMÂNILOR).
- Embleton, Sheila, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2010, „Continuum et fragmentation géolinguistiques d’après l’Atlas linguistique de la Crișana en ligne”, comunicare la al XXVI-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, Valencia, 2010; în curs de apariție în Actele Congresului.
- NALR-Crișana = Ionel Stan, Dorin Uritescu, *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, vol. I-II, București, Editura Academiei, 1996, 2003; Uritescu, Dorin, et al., *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, vol. III, București, Editura Academiei, 2011.
- RODA = Sheila Embleton, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2007, *Romanian Online Dialect Atlas*, <http://pi.library.yorku.ca/dspace/handle/10315/2803>
- Uritescu, Dorin, 1983, „Asupra repartiției dialectale a graiurilor dacoromâne. Graiul din Oaș”, în *Materiale și cercetări dialectale II*, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, p. 231-246.
- Uritescu, Dorin, 1984a, „Subdialectul crișean”, în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 284-320.
- Uritescu, Dorin, 1984b, „Graiul din Țara Oașului”, în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 390-399.
- Wheeler, Eric S., 2005, „Multidimensional scaling for linguistics”, în Reinhard Köhler, Gabriel Altmann, Rajmund G. Piotrowski (eds.), *Quantitative linguistics: an international handbook*, Berlin, Walter de Gruyter, p. 548-553.

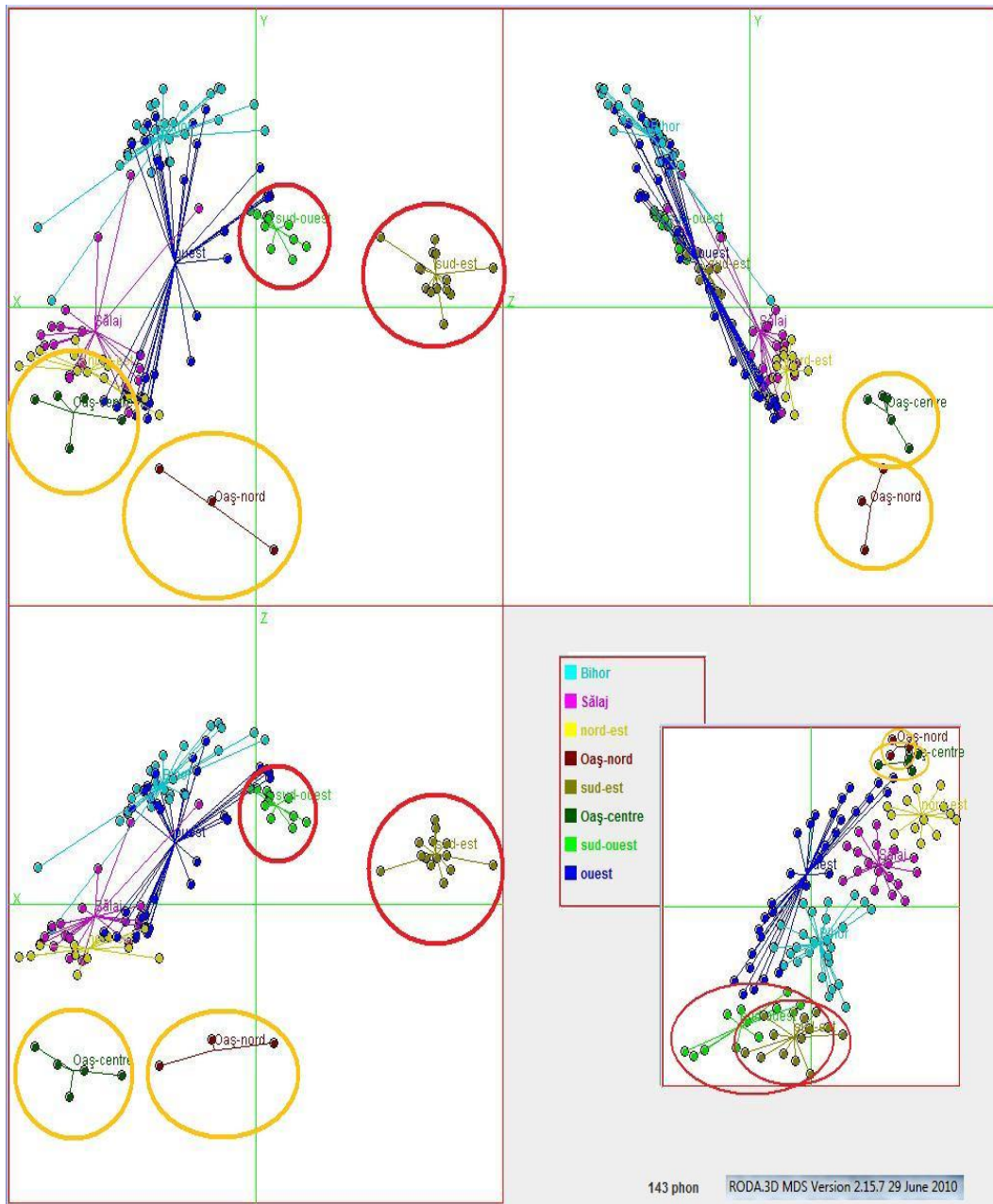
Planşa 1: Datele brute (403 hărţi analitice). Analiza prin gradare multidimensională a asemănarilor și diferențelor referitoare la primul termen din hărțile analitice ne arată că graiurile din Țara Oaşului sunt sau contopite în aria Crișanei, sau foarte apropiate de celelalte graiuri din această arie. Singurele graiuri distincte la acest nivel de analiză par să fie cele din sud-est (zona de tranziție) și din sud-vest (apropiate de cele din zona de tranziție).

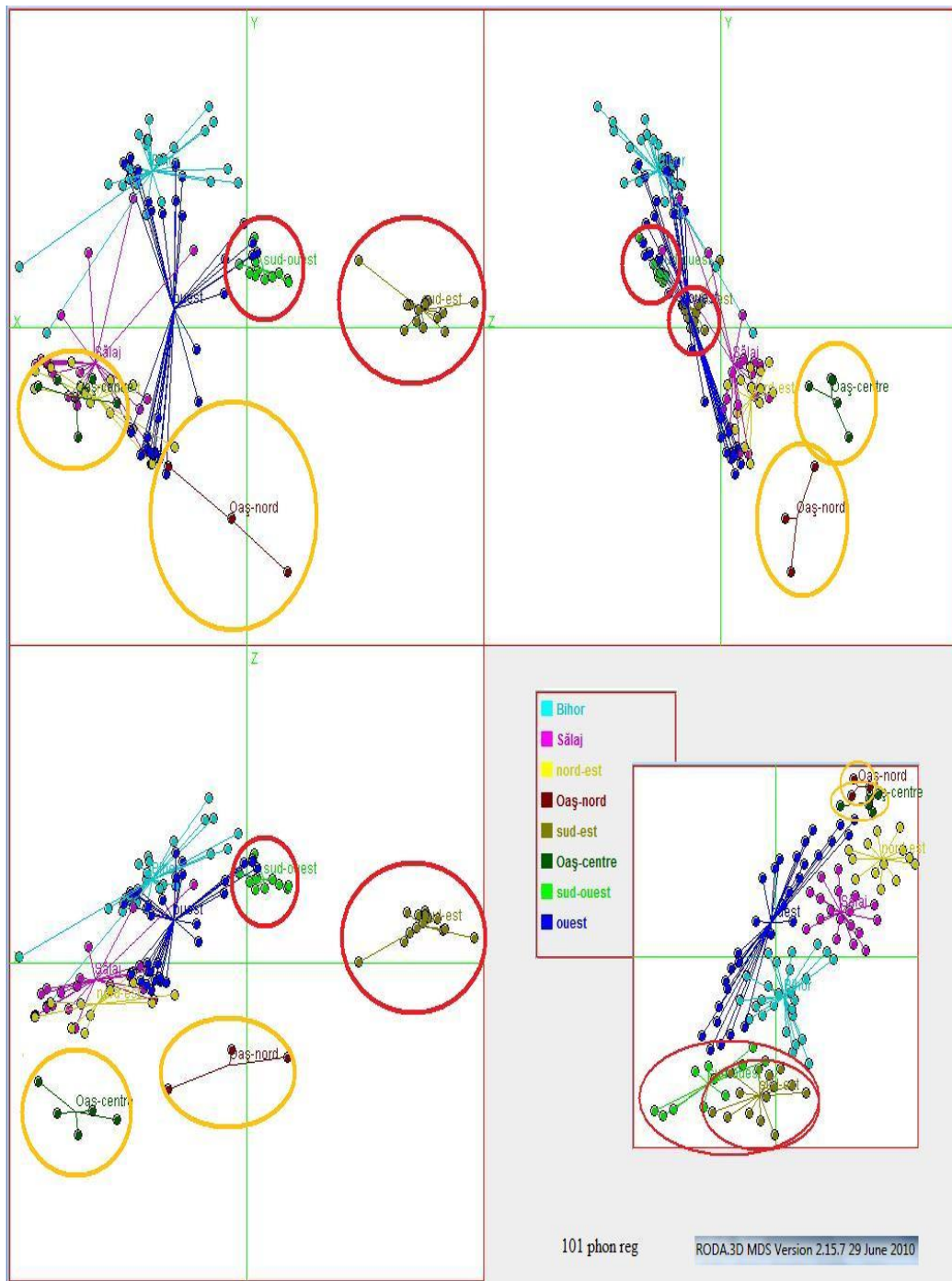
Planşa 2: Toate hărțile interpretative (370 de hărți). Atât Oașul, cât și zonele din sud sunt distincte. În general, această analiză ne arată graiuri bine caracterizate.

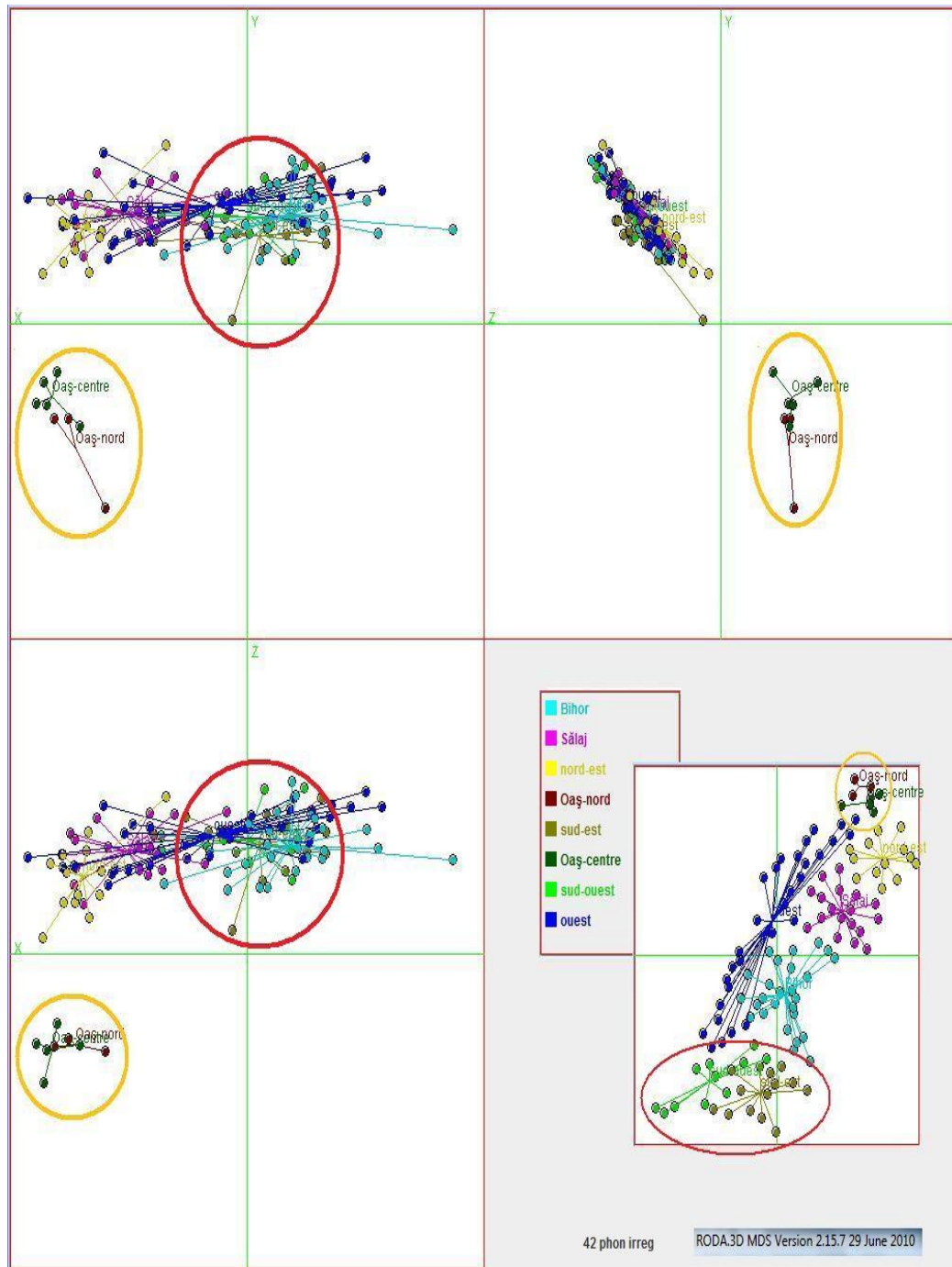
Planșa 3: Variația lexicală (143 de hărți). Numai Oașul este foarte bine diferențiat. Cele două arii din sud nu sunt distinse, ci formează o unitate, apropiată de unele griuri bihorene și din vest; avem, adică, de-a face cu o unitate sudică.

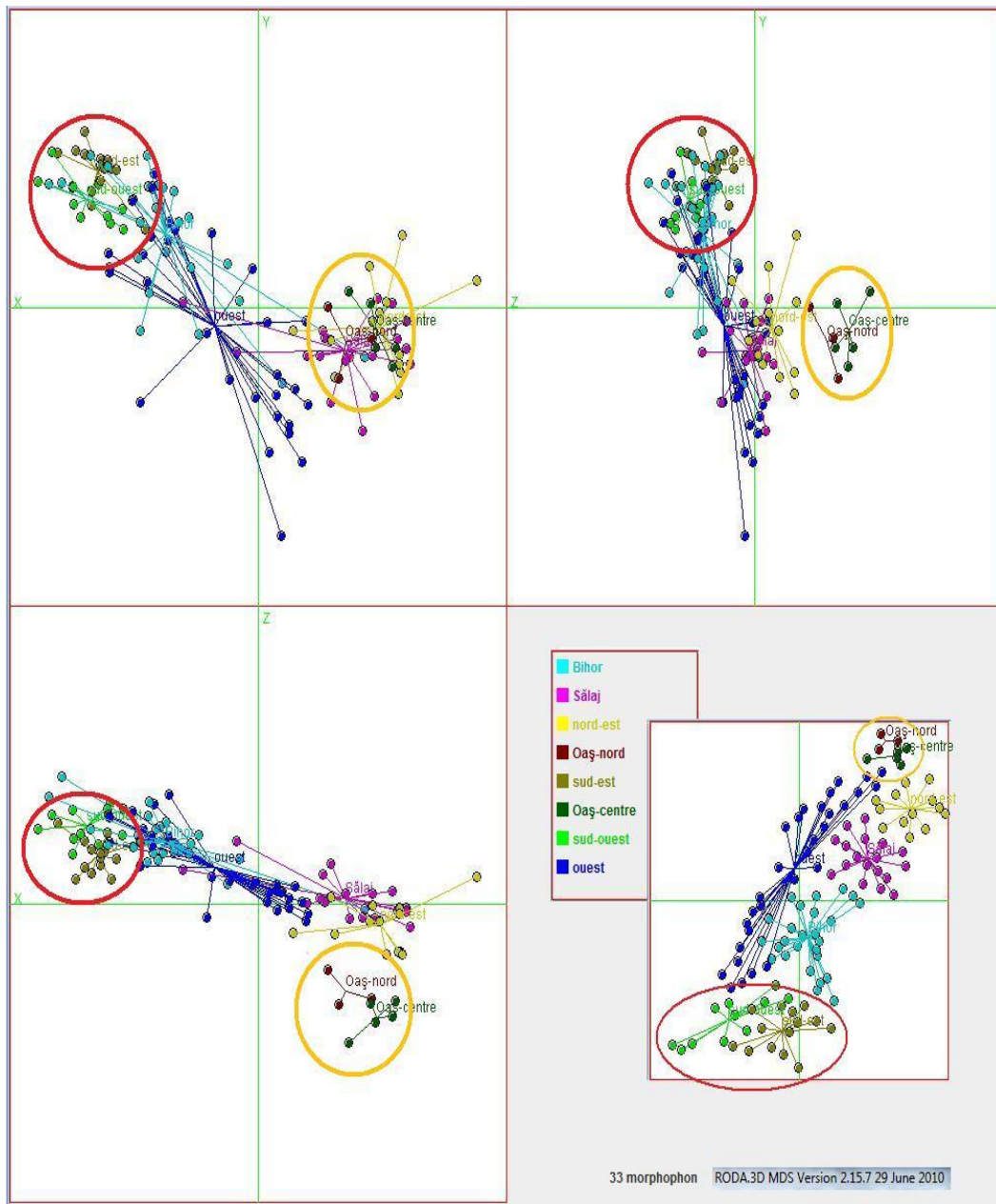
Planşa 4: Variația fonetică (143 de hărți). Oașul este foarte bine diferențiat; în general, ariile sunt bine delimitate (cum era de așteptat, graiul din sud-vest este foarte aproape de unele graiuri din est și din Bihor, iar graiurile din Oaș-centru sunt mai aproape de unele graiuri din nord-est și chiar din Sălaj).

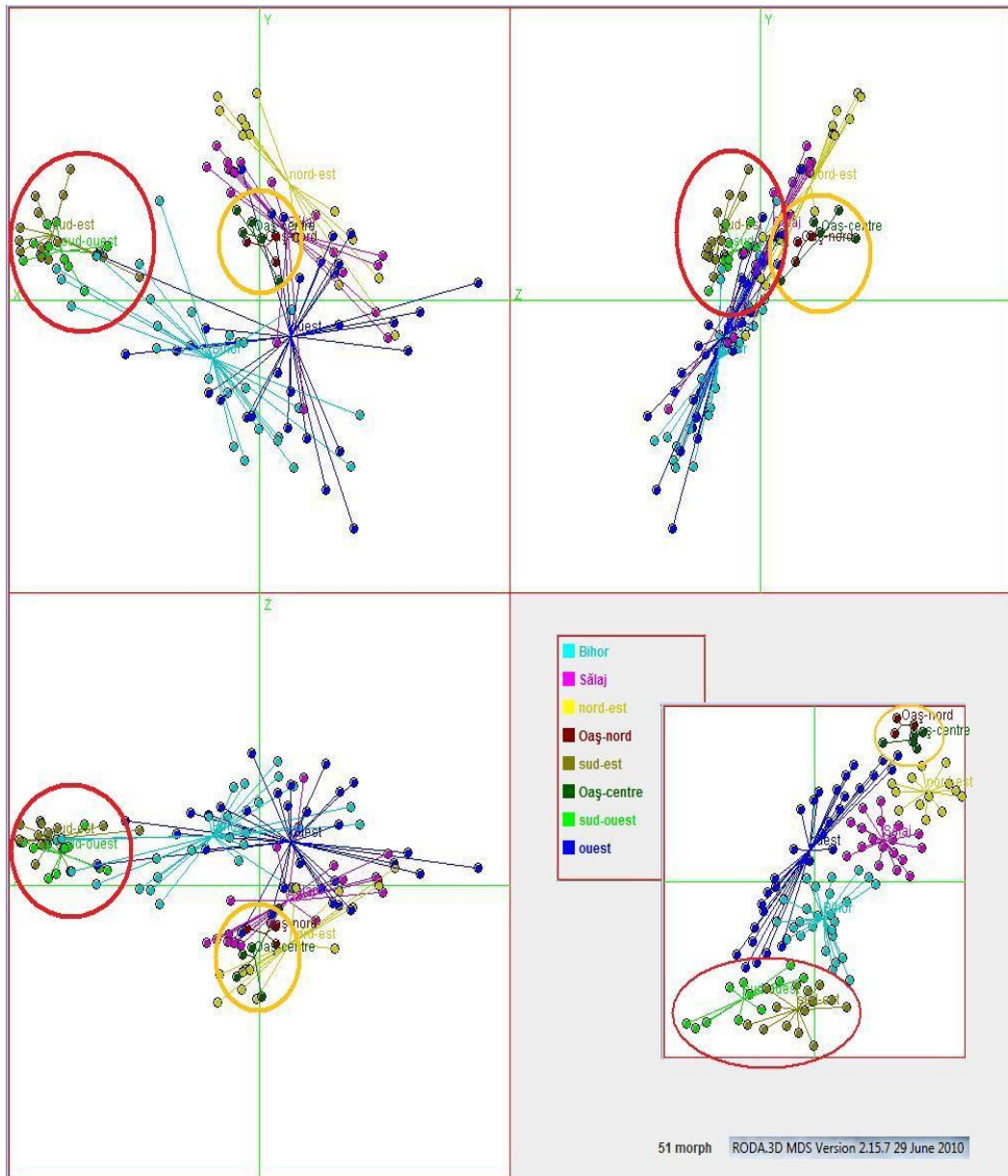
Planşa 5: Schimbări fonetice « regulate » (101 hărți). Avem aproximativ aceeași situație ca în cazul tuturor hărților interpretative fonetice.

Planșa 6: Schimbări fonetice « neregulate » (42 de hărți). Numai Oașul este diferențiat. În rest, avem de-a face cu un continuum lingvistic.

Planșa 7: Variația morfofonologică (33 de hărți). Din nou, numai Oașul rămâne bine distins, chiar dacă, după cum ne arată una dintre hărți, pare apropiat de graiuri din nord-est, din vest și din Sălaj.

Planșa 8: Variația morfologică (51 de hărți). Singura variație în care Oașul nu e bine delimitat. Avem de-a face de fapt cu trei unități: sudul, centrul și nordul.